

KAPITEL 32

Hvad skiftende regeringer ej havde formået siden 1988, ville de to fonde og kommunen nu gøre. De agtede at løfte den nationale opgave at beskytte det enestående naturområde, ifølge direktørens ord, så endelig var der udsigt til at få vendt den negative udvikling – eller hvad?

Borgmester Henrik Frandsen (V) fra Tønder Kommune glædede sig ifølge pressemeddelelsen over, at de to fonde ser mulighederne i området og ønsker at bidrage med meget store investeringer.

“Det er en håndsrekning noget ud over det sædvanlige, og det er en enestående chance, som vi vil gribe med både begejstring og taknemmelighed,” sagde borgmesteren.

Men så afslørede Henrik Frandsen, at pengene ville blive brugt på at benytte og ikke på at beskytte end-sige udvikle det store naturfredede område:

“Tøndermarsken er et helt unikt område med et stort potentiale ikke mindst i forhold til turismen. Derfor skal vi synliggøre området mere og samtidig gøre det endnu mere attraktivt, blandt andet ved at skabe mere liv og atmosfære i Højers historiske og karakteristiske bymidte. Højer er oplagt som den naturlige indgang for besøg i Tøndermarsken.”

Det var den nationale opgave, der skulle løftes.

TURISTPROJEKT

Udover byfornyelse i nedslidte Højer handler projektet om at anlægge nye stier og ruter med flere skilte for at forbedre besøgendes adgang til Tøndermarsken og give områdets gæster viden om marskens kultur-, natur- og fugleliv. Fokus ville også være på at styrke turisterhvervet blandt andet ved at udvikle netværk, strategier og fælles branding og markedsføring på tværs af brancher, herunder øget salg af unikke egnspecifikke produkter inden for fødevarer. Klimatilpasninger omkring Vidåen vil også indgå i projektet, og her kunne der måske falde lidt af til naturen.

Filantropidirektør Anne Skovbro fra Realdania bekræftede formålet i pressemeddelelsen:

“Højer og Tøndermarsken rummer en unik bygningskultur, der er skabt med lokale materialer og tilpasset marsklandskabet. Sammen med den enestående natur og de mange egnspecifikke fødevarer udgør det et enormt potentiale. Og det er hele det lokale potentiale, vi bygger på. Det er et uvurderligt afsæt for at udvikle og udbrede kendskabet til Tøndermarsken.”

Det vil i høj grad være op til de lokale erhvervsdrivende, borgerne samt organisationer og myndigheder at definere og konkretisere de projekter, der skal have støtte. Det samlede budget er på 210,9 mio. kr., og heraf kommer de 111,3 mio. fra Tønder Kommune. Realdania har bevilget 65 mio. kr. og A.P. Møller Fonden 25 mio. kr. Resten forventes at komme fra andre fonde. Pengene skal bruges i perioden 2016-2021.

Tilgangen er, at turisme og fødevarerområdet skal styrkes, så der skabes en varig effekt i området, og at der derefter ikke er behov for ekstern finansiering.

“Hvorfor gør vi det?” spørges der til slut i pressemeddelelsen, og med svaret melder fondene og kommunen klart ud:

“Tøndermarsken har brug for et løft: Turister søger kvalitet. Det vil sige, at de udover naturoplevelser også har brug for at kunne spise godt og opleve en by (Højer) med liv. Det vil også øge livskvaliteten for områdets beboere. Turister i Tønder-området bruger i gennemsnit 454 kroner om dagen. Lands gennemsnittet er 598 kroner. Der er altså et potentiale for at give turister flere tilbud.”

NATUREN SOM GIDSEL I VARDE ÅDAL

Frem til 2022 vil staten have uddelt op mod 200 mio. kroner til frivillige miljøvenlige jordbrugsforanstaltninger i Varde Ådal, men resultatet af 20 års indsats har allerede nu vist sig at være en indiskutabel fiasko. For samme pengesum kunne myndighederne have naturfredet eller erhvervet hovedparten af de udstrakte enge langs Varde Å og Ho Bugt, men den løsning kom aldrig på tale. Den mest nærliggende forklaring er, at det kostbare projekt i virkeligheden ikke handlede om at beskytte naturen, men om at fastholde et rentabelt landbrug i projektområdet. Af samme årsager er der aldrig gennemført en evaluering af den store samfundsinvestering.

Formelt var det fremtiden for naturen i Varde Ådal, der var på dagsordenen, da Operation Engsnarre blev født, men det foregik i dølgsmål, og overskriften var falsk!. Svineproducent Thyge Nielsen sorterede da også omhyggeligt i invitationerne, da han i 1999 indkaldte til det første stormøde om projektet på Janderup Kro. Det var naturfredningsfolkene, der blev sorteret fra af formanden for Varde Landboforening.

“Hvis jeg havde bedt én af dem om at holde et indlæg, havde det hele været dødsdømt på forhånd,” sagde en selvbevidst Thyge Nielsen dengang i 1999 til dagspressen. Landboforeningsformand Thyge Nielsen sad også i Ribe Amtsråds udvalg for Teknik og Miljø som Venstrepolitiker, og han udnyttede dygtigt sine forskellige kasketter:

Strategien virkede. I stedet for en langvarig fredningssag lykkedes det på rekordtid – bag lukkede døre og uden indblanding fra naturfredningsfolk – at nå til enighed om det hidtil “største projekt for naturgenopretning” i Danmark. Sådan blev aftalen benævnt af den lokale landboforening, Ribe Amt og Fødevarerministeriet. Over de kommende tyve år ville ådalens landmænd modtage op mod 200 mio. kr. til gengæld for beskedne justeringer af deres driftsformer. Hvad der skulle ske efter projektets ophør, talte man ikke om. Forventningen var vel, at der altid ville være nye støtteordninger at tappe.

Nu er den 20-årige projektperiode ved at rinde ud. Varde Kommune har forsøgt at stable en ny støtteordning på benene, men forgæves. I takt med at de individuelle aftaler med projektområdets mere end 250 landmænd løber ud frem mod 2022, vil gødningsstoffer og sprøjtegifte atter blive fundet frem, så belastningen af Varde Å og Ho Bugt stiger, mens de sidste rester af tidligere tiders rige fugleliv går fløjten.

Hensigten var i planlægningsfasen, at de 20-årige aftaler skulle have været tinglyst på ejendommene, men

Foto: John Randeris/JydskeVestkysten, 2016.

Gårdejer Thyge Nielsen (V) igangsatte Operation Engsnarre i 1999 som medlem af det daværende Ribe Amtsråd. Som formand for hospitalsudvalget i Region Syddanmark var Thyge Nielsen også arkitekten bag udliciteringen af ambulancedriften til Bios, der endte med at gå konkurs i juli 2016.

det fik myndighederne aldrig gjort. I andre projekter fra samme periode krævede NaturErhvervsstyrelsen tinglysning af den ændrede afvanding som en varig tilstand ud over de 20 år. Det gjaldt bl.a. restaureringen af Tinglev Mose i Sønderjylland, hvor de 20-årige aftaler blev indgået i 1998. Siden 2004 har tinglysning været et generelt krav for at få penge fra de 20-årige MVJ-ordninger.

Hvor en naturfredning kunne have fremtidsikret engene som natur, vil "Landbrugs- og miljøprojektet i Varde Ådal og engene omkring Ho Bugt", som den korrekte titel lød, blot indskrive sig i historien om Danmarks natur som en mislykket parentes til 200 mio. kr.

ÅDALEN ØDELÆGGES

Forhistorien er den klassiske fortælling om intensiveret landbrugsdrift som uforenelig med naturhensyn.²

I 1950'erne anvendte de lokale landmænd engene langs Varde Å til græsning med kreaturer og til høslæt, og indtil 1969 fungerede ådalens enge som et af landets vigtigste ynglesteder for engfugle som stor kobbersnepe og brushøne. Nedturen begyndte, da den ekstensive anvendelse blev afløst af en stadig mere intensiv produktion af græspiller og ensilage.

Over 1700 grøfter blev gravet for at dræne de våde enge, der nu modtog store mængder gødning for at optimere proteinindholdet i græsset. Tunge maskiner kørte ind på de højproduktive arealer, der blev afhøstet op til tre gange i løbet af vækstsæsonen. Efter Danmarks indtræden i EF i 1972 gik det endnu stærkere. Landbrugsstøtten holdt sit konkurrenceforvridende indtog, og da græspiller udløste et lukrativt EF-tilskud, blev regionen hurtigt et vigtigt dansk center for produktion af græspiller til kreaturfoder.

For naturen var prisen høj. Med et slag ødelagde den intensive græsproduktion ådalens naturlige vegetation og fugleliv. Kobbersnepper og brushøns forsvandt, og i 1980'erne og 1990'erne kom der stort set ingen engfugleunger på vingerne, samtidig med at udvaskning af næringsstoffer, sprøjtemidler og okker forringede vandkvaliteten i Varde Å og Ho Bugt.

Men de gode tider for landmændene langs Varde Å varede ikke evigt. I 1990'erne blev landbrugsstøtten omlagt, så EU-tilskud til de proteinholdige græspiller forsvandt. Så hvad nu? Det var i denne preære situation, at Thyge Nielsen og Varde Landboforening pludselig mobiliserede den helt store kærlighed til natur og miljø.

SKJULT LANDBRUGSSTØTTE

Operation Engsnarre, som Thyge Nielsen døbte støtteordningen, betød, at uanset hvad den enkelte landmand tidligere havde dyrket i ådalen, blev han nu sikret en økonomisk kompensation så høj, at han kunne tjene mere på at dyrke natur. Tilskudssatsen var på op til 3275 kr. årligt for hver eneste hektar engjord.

For de 250 landmænd med til sammen 2575 hektar enge langs åen skabte Thyge Nielsen en guldgrube, men hvad fik samfundet for de mange penge? Det står hen i det uvisse. Projektet er aldrig blevet evalueret.

Udover Fødevarerministeriet, der skulle betale, valgte Miljøministeriet også at gå med på Thyge Niensens og Ribe Amts økonomiske redningsplan for de lokale landmænd. Imidlertid nævner ministeriets informationsmateriale om Operation Engsnarre ikke støtten til landbruget med et eneste ord. Formålet hævdes at være tredelt: bedre forhold for engfuglene, bekæmpelse af landbrugs- og okkerforurening samt bedre vilkår for friluftslivet. Punktum.

Ifølge et officielt notat³ fra 2013 fokuserede man på fugle, oddere og bæklampretter. I Miljøministeriets engelsksprogede notat lød teksten: "the main objective was to restore natural hydrological conditions in the project area in order to secure favourable conservation status for habitats and species in the River Varde Valley and the Ho Bay meadows."

I samme notat beskrev ministeriet projektet som en succes takket være de lokale landmænds positive indstilling:

"The major advantage of using agri-environmental measures is that the land is still owned by local farmers. This has contributed to a high degree of support from the local community. A close and well-run collaboration between the authorities and local stakeholders, based on confidence and a high level of shared information, was also essential to the project's success."

Men der havde selvfølgelig også været problemer ifølge ministeriets notat:

Miljøministeriet gik med på ideen med navnet Operation Engsnarre, til trods for at projektets korrekte titel var "Landbrugs- og miljøprojektet for Varde Ådal og engene omkring Ho Bugt." Billede fra Miljøstyrelsens infomateriale.

Foto: Naturstyrelsen.

Som led i projektet blev der etableret en række kunstige foranstaltninger til kontrol af vandstanden på de enkelte enge i det 2575 store projektområde. For at holde på fugtigheden anlagde man tolv stenstryg, 296 stemmeværker og foretog afpropning af mere end 600 grøfter.

“The major disadvantage of the 20 year agreements used in this project is the difficulty in adjusting management activities. Most farmers have chosen grass cutting as their preferred farming practice instead of grazing. That has not proven to be enough to get sufficient structural variations on the marshes and the meadows in this area. If the land was fully owned by the state, it would have been easier to change to more effective management methods and obtain better conditions for habitats and species.”

Så hvad er rigtigt, og hvad er forkert? Har Operation Engsnarre været en succes? Det tyder intet på, men svaret blæser i vinden. Som nævnt løber prisen op i mere end 200 mio. kroner, som Direktoratet for FødevarerErhverv og Skov- og Naturstyrelsen har betalt henad vejen. Men for hvad? Det ved man ikke.

SPREDTE IAGTTAGELSER

Forbløffende nok har projektmanagerne aldrig foretaget en samlet evaluering. Før opstarten med de første aftaler i 1999 blev der ikke etableret en egentlig baseline for natur- og miljøtilstanden, så man har hele tiden savnet regulære data at måle på. Om det er forklaringen på, at man end ikke har gjort forsøget, ønsker ingen at udtale sig om. I 2017, hvor projektet begynder at rinde ud, er der heller ingen planer om en evaluering.

Den eneste vidensbaserede opgørelse af, hvad der er kommet ud af den 200 mio. kroner store investering, er en beskeden publikation fra 2002, hvor Ribe Amt udgav en rapport på 64 sider med titlen Operation Engsnarre – overvågning – status 2002. Rapporten omtaler angiveligt de første fem års overvågning af plante- og

Foto: Naturstyrelsen.

Ådalens vandløb var voldsomt okkerbelastede, men man opgav tidligt i projektet at følge udviklingen i miljøtilstanden.

fuglelivet fra 1998 til 2002 samt sporadiske registreringer af insekter, okkerbelastning i to vandløb samt et forsøg på at måle vandkvaliteten i nogle afvandingsgrøfter.

Om plantelivets udvikling hedder det i rapporten, at *“der blev kun i meget begrænset omfang registreret nye plantearter,”* om insektlivet står der lakonisk, at *“det vurderes, at der ikke kan udvikles et meget varieret insektliv,”* og om belastningen med næringsstoffer til Varde Å og Ho Bugt havde man simpelthen opgivet at registrere forandringerne. Okkermålinger var blevet gennemført i to grøfter, men *“det er endnu for tidligt at vurdere langtidseffekterne.”*

Og så var der fuglelivet som det mest centrale formål. For de ynglende fugle var der ifølge rapporten registreret *“meget lave tætheder og kun et begrænset antal arter,”* men der var en positiv overraskelse: Engsnarren var genindvandret.

Både i 2001 og 2002 blev der hørt 1-2 syngende engsnarrer i maj-juni i Varde Ådal, men uden sikkerhed for at fuglene yngede. Ved skæbnens ironi valgte den første engsnarre imidlertid at slå sig ned på en mark lige uden for projektområdet hos en af de argeste modstandere af projektet! Det hører med til historien, at Ribe Amts naturforvaltning betalte lodsejeren en økonomisk kompensation for at vente med høslæt til august måned, så denne første engsnarre kunne få en chance for at yngle.

Ifølge Dansk Ornitologisk Forenings database med fugleagttagelser fortsatte engsnarren sin fremgang. I 2003 blev der i dagene 22.-28. juni hørt helt op til otte engsnarrer i Varde Ådal, men om de yngede i projektområdet var uvist. Hvis de pågældende arealer er blevet maskinelt afhøstet op til tre gange (ult. juni, ult. juli og medio aug.), er eventuelle æg og yngel utvivlsomt gået tabt.